

ויקרא פרק כז**מקדיש בהמה למזבח (קדושת הגוף)**

(ט) ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליקנך כל אשר יתן ממנו ליקנך יהיה קדש :

(י) לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המיר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש :

בהמה שנקדשה למזבח ונפל בה מום

(יא) ואם פל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליקנך והעמיד את הבהמה לפני הכהן :

(יב) והערינך הכהן אתה בין טוב ובין רע בערפך הכהן בן יהיה :

(יג) ואם גאל וגאלנה ונסף חמישתו על ערפך :

בכור בהמה טהורה

(כו) אך בכור אשר יבפר ליקנך בבהמה לא יקדיש איש אתו אם שור אם שׂה ליקנך הוא :

מקדיש בהמה (שאינה ראויה למזבח) לבדק הבית

(כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערפך ונסף חמישתו עליו ואם לא וגאל ונמפר בערפך :

חרמים

(כח) אך פל חרם אשר יחרם איש ליקנך מפל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחרתו לא ימכר ולא וגאל פל חרם קדש קדשים הוא ליקנך :

(כט) פל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות ימות :

מעשר שני

(ל) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליקנך הוא קדש ליקנך : (לא) ואם גאל וגאל איש ממעשרו חמישתו יסף עליו :

מעשר בהמה

(לב) וכל מעשר בקר וצאן פל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליקנך :

(לג) לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המיר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא וגאל :

(לד) אלה המצות אשר צוה יקנך את משה אל בני ישראל בהר סיני :

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה קו

והמצוה הק"ו היא שהזהירונו מהמיר הקדשים. וזאת היא התמורה. והוא אמרו יתעלה (בחקתי כז י) לא יחליפנו ולא ימיר אותו. וכבר באה (שם לג) אזהרה מיוחדת במעשר. והסבה בזה מה שזכרו בספרא (פ"ט ה"ד) והוא אמרם מעשר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו. כשם שהמעשר קדשי מזבח ואין מותרת תמורתו כן כל הקדשים שהזהיר מהמיר אותם והוא אמרו לא יחליפנו. אמנם הם קדשי מזבח לבד. ומי שהמיר לוקה (תמור' ב א). וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת תמורה:

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה פז

והמצוה הפ"ז היא שצונו להיות התמורה קדש והוא אמרו ית' (ס"פ בחקתי) והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ובבאור אמרו בראש מסכת תמורה (ד ב) כי אמרו יתעלה לא ימירנו היא מצות לא תעשה שנתק לעשה, אמרו הרי ממר דלאו שנתק לעשה הוא. ושם נאמר גם כן בטעם היות הממר לוקה ואף על פי שהוא לאו שנתק לעשה אמרו לא אתי עשה עקר תרי לאוי. כלומר שהאזהרה מהתמורה [ל"ת קו] נכפלה פעמיים (שם) לא יחליפנו ולא ימיר אותו ובא עשה אחד והוא והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. הנה התבאר מה שרצינו. וכבר התבאר דיני מצוה זו במסכת תמורה. כלומר איך תתקיים ואיך לא תתקיים ומהו דינה ואיך תקרב:

רמב"ם הלכות תמורה פרק א

הלכה א

כל הממיר לוקה על כל בהמה ובהמה שימיר שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו ואף על פי שלא עשה מעשה, מפי השמועה למדו שכל מצות לא תעשה שאין בה מעשה אין לוקין עליה חוץ מנשבע וממיר ומקלל את חבירו בשם, שלשה לאוין אלו אי אפשר שיהיה בהן מעשה כלל ולוקין עליהן, ולמה לוקין על התמורה והרי לאו שבה ניתק לעשה שנאמר ואם המיר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, מפני שיש בה עשה ושני לאוין, ועוד שאין לאו שבה שוה לעשה, שהצבור והשותפין אין עושין תמורה אם המירו אף על פי שהן מוזהרין שלא ימירו, נמצאת אומר שהיחיד שהמיר הרי התמורה קדש, ואפילו המיר בשבת לוקה ארבעים, ואחד מן השותפין שהמיר, או מי שהמיר בקרבן מקרבנות הצבור, הואיל ויש לו בהן שותפות הרי זה לוקה ואין התמורה קודש.

רמב"ם הלכות תמורה פרק ד

הלכה יג

ואין מערימין על בהמת הקדש להקדיש עוברה קדושה אחרת אלא הרי הוא כקדושת אמו, שולדות הקדשים ממעי אמהם הם קדושים כמו שביארנו, והרי כל עובר מהן כקדושת אמו ואינו יכול לשנותו בבטן כדרך שעשה בבכור שהבכור ביציאתו הוא שמתקדש, אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם, הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה, יראה לי שזה שאמר הכתוב והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, כענין שאמר ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו, ירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת יצרו הרע, שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממונו ואף על פי שנדר והקדיש אפשר שחזר בו וניחם ויפדה בפחות משווי אמרה תורה אם פדה לעצמו יוסיף חומש, וכן אם הקדיש בהמה קדושת הגוף שמא יחזור בו וכיון שאינו יכול לפדותה יחליפנה בפחותה ממנה, ואם תתן לו רשות להחליף הרע ביפה יחליף היפה ברע ויאמר טוב הוא, לפיכך סתם הכתוב בפניו שלא יחליף, וקנסו אם החליף ואמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, וכל אלו הדברים כדי לכופ את יצרו ולתקן דעותיו, ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים, וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת, להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך.

חזקוני ויקרא פרשת בחקתי פרק כז

(י) טוב ברע או רע בטוב שהרי אינך יודע איזה הטוב ואיזה הרע ואיזה חולי יש לה ואם טריפה היא.

ספר החינוך מצוה שנא

שלא נמיר הקדשים

ואם תשאל עוד, ולמה לוקין על לאו זה, אחר שאפשר לעבור עליו מבלי מעשה, בדבור לבד, וכללא הוא דקיימא לן כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, התשובה כבר כתבנוה במקומות הרבה, כי בפירוש הוציאו זכרונם לברכה מכלל זה נשבע וממיר ומקלל חבריו בשם, שהתורה החמירה בהם הרבה, לחייב בהם מלקות אף על פי שאין בהם מעשה...

...ומהם שאמרו קצת מפרשים משום מעשה דנפיק מיניה בסוף, כגון הא דממיר שהבהמה נעשית קודש בדבורו, ונהנה ממנה מעל בה...

ספר החינוך מצוה שנב

מצות הממיר בהמת קרבן בבהמה אחרת שתהיינה שתיהן קודש

להיות התמורה קודש, כלומר הממיר בהמת קרבנו בבהמה אחרת, כגון שיאמר זו תהיה לקרבן תמורת זו, שתהיינה היא והתמורה שתיהן קודש, שנאמר [ויקרא כ"ז, י'] והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. וזה הכתוב מצות עשה הוא, כלומר שתצוה אותנו התורה להיות התמורה קדושה ולנהוג קודש בשתייהן.

והראיה שזה מצות עשה הוא אמרם זכרונם לברכה במסכת תמורה [ד' ע"ב] בענין ממיר, לא אתי עשה ועקר תרי לאוי, כלומר שהמניעה בתמורה נכפלה שתי פעמים, שנאמר [שם] לא יחליפנו ולא ימיר אותנו, ולא אתי עשה דוהיה הוא ותמורתו עקר תרי לאוין אלו. הנה התבאר מה שרצינו, דמצות עשה הוא.

משרשי המצוה, שרצה השם ברוך הוא להטיל מורא בלב בני אדם בכל עניני הקדש, וכמו שכתבתי בבנין הבית הקדוש וכליה בסדר ויקחו לי תרומה עשה א', שם תראה על צד הפשט כוונתנו בחומר הגדול הראוי לנו לנהוג בקודש. ועל כן כדי לקבוע בלבנו מוראת ענין הקודש, צוה הכתוב לבל נשנה הדברים, אלא מכיון שנתקדשה הבהמה תהיה בקדושתה לעולם, ולא נחשוב להפקיעה מקדושתה ולהחליפה בבהמה אחרת, ואם יוציא הדבר מפיו, שתהפך מחשבתו וכל מעשהו ותהיינה שתיהן קודש, כי הוא בא במעשיו להפקיע קדושה, ותהיה להפך שתתפשט יותר ותתפוש הכל...

רש"ר הירש ויקרא פרשת בחקתי פרק כז

דין תמורה קובע, שאם העמיד בהמת חולין במקום בהמת קרבן ואמר: הרי זו תחת זו, תמורת זו, חליפת זו - הרי בהמת הקרבן קדושה כבתחילה, ואף - על - פי - כן בהמת החולין מתקדשת כמוה וקריבה על - גבי המזבח כדינה - ובלבד שתהא כשרה לקרבן. וכך תמורת עולה - עולה, תמורת שלמים - שלמים, ורק תמורת חטאת ותמורת אשם אינן קריבות במזבח (תמורה יז ע"ב וראה פי' לעיל ד, כד); וגם תמורת בכור ותמורת מעשר אינן עולות על - גבי המזבח, אלא שומרים אותן עד שיפול בהן מום - "ויאכלו במומן לבעלים" (שם כא ע"א). אם בהמת התמורה היא בעלת מום, הרי דמי פדיונה קדושים לאותה מטרת קרבן, והבהמה אסורה בגיזה ובעבודה אפילו לאחר הפדיון, וזאת בניגוד לאמור בשאר קדשים, ש"קדם מומן להקדש" (שם טז ע"ב). הדין שקדושת הבהמה עוברת לתמורתה, והבהמה עצמה בקדושתה עומדת, נוהג, כאמור, רק בקרבנות יחיד, בקרבנות ישראל, בקרבנות בהמה ובקרבנות מזבח; ואין דין זה נוהג אלא בבהמה שקדושתה היא מקורית -

למעט ולד קרבן ותמורת קרבן: "אין תמורה עושה תמורה ולא הולד עושה תמורה" (שם יב ע"א). אין זה ברור, אם איסור תמורה נהג רק במקום שיש דין תמורה, או שמא האיסור איננו תלוי בדין; כגון בהמת שותפין ובהמת ציבור: אפשר שלוקים על תמורתן, אף - על - פי שקדושת הקרבן איננה עוברת לתמורתו (ראה לחם - משנה להלכות תמורה פ"א ה"א). ולבסוף: אין אדם עושה תמורה, אלא אם כן בהמת הקרבן וגם בהמת התמורה הן שלו (תמורה ט ע"א); ולא המקדיש, אלא המתכפר הוא העושה תמורה (שם י ע"א); כגון אם הקדיש בהמה לצורך כפרת חברו - לא הוא, אלא המתכפר עושה תמורה ועובר עליה בלאו; ואילו המקדיש נחשב בעלים לצורך פדיון: "המקדיש מוסיף חומש, ומתכפר עושה תמורה" (שם ב ע"ב).

ננסה עתה להבין את הרעיון המתבטא בהלכות אלה. נזכיר תחילה, שרעיון זה נוגע לעצם מהותו ומשמעותו של מקדש הקרבנות, שכן העבירה על איסור תמורה היא עבירה חמורה; שהרי לשיטה אחת (תמורה יז ע"א; ראה רש"י ותוספות שם, רמב"ם וראב"ד הלכות תמורה פ"א ה"ב), לוקים עליה אפילו בשוגג, ואין דין כגון זה בכל התורה כולה! יש לעמוד כאן על עניין שטרם נגענו בו; עניין זה הוא כה אופייני, עד שיש בו כדי להביא לידי הבנת הרעיון של דין תמורה. הלאו של "לא יחליפנו ולא - ימיר אתו טוב ברע או - רע בטוב" אוסר להמיר גם קודש בעל מום בחולין תמים, ודין תמורה נהג גם במקרה זה, שאם עבר והמיר, הרי הקודש נשאר בקדושתו והחולין מקבל אותה קדושה. אך מיד לאחר מכן - בפסוקים יא - יב - קובעת התורה את דין פדיון קודש בעל מום. לפי ההלכה, אין פדיון זה חייב להיעשות על - ידי תיווך של כסף או שווה - כסף, אלא אפשר לפדות במישרין על - ידי בהמת חולין הראויה לקרבן. הווה אומר: אם העמיד בהמת קרבן בעלת מום בצד בהמת חולין תמימה ואמר: הרי זו מחוללת על זו - כבר נתקיים הפדיון הדרוש על - פי הדין; בהמת הקרבן נעשתה חולין, וקדושתה עברה לבהמת החולין. לאמיתו של דבר נראים הדברים, כאילו נעשה כאן מעשה תמורה, כאילו נצטוונו לעשות כאן אותה תמורה, שהזוהרנו עליה זה עתה. אולם כל ההבדל תלוי בצורת הביצוע. אם בהמת הקרבן היא נושא המעשה, ואמר: הרי זו (קודש) מחוללת על זו (חולין), או בפשטות: הרי זו (קודש) תחת זו (חולין) - אין זו תמורה, אלא זה נוסח מעשה הפדיון, שנקבע למעשי פדיון הדרושים על - פי דין. בעלת המום יוצאת לחולין, וקדושתה עוברת לבהמת החולין. כנגד זה אם בהמת החולין היא נושא המעשה, ואמר: הרי זו (חולין) תחת זו (קודש), חליפת זו (קודש), תמורת זו (קודש) - שוב אין זה פדיון, אלא זה נוסח מעשה התמורה. בהמת הקרבן נשארת בקדושתה, ואף - על - פי - כן בהמת החולין מקבלת את קדושת הקרבן (ראה תמורה כו ע"ב; כז ע"א)...

תמורה היא עניין אחר בתכלית. אין היא נעשית על - ידי המקדיש, שנתן לבהמה את ייעוד קדושתה, אלא היא נעשית על - ידי המתכפר. הלה עתיד להתכפר על - ידי מעשי הקרבן, שנועדו לאותה בהמה, ולפיכך אל תהא זו בעינינו "בהמה" גרידא, אלא יראה בה את הביטוי של אישיותו הוא - על כל היצרים והכוחות, המטרות והפעילויות, שיש להקדיש אותם לה' ולתורתו. אך הנה הממיר לוקח בהמת חולין - שאיננה אפוא אלא בהמה גרידא - ומעמיד אותה במקום בהמת קרבנו ואומר: זו תחת זו; זו "הבהמה" תהא במקום זה "הקרבן". באותה שעה כבר נעלמה מעיניו כל התכלית המוסרית וכל המשמעות הסמלית של "הקרבן", ושוב אין הוא רואה בו אלא בהמה חיה, שיש להקריב אותה לאלוהות. פרפורי גסיתה יפסו את דעתה של אלהות זועמת, וכל בהמה במותה טובה לתכלית זו - וזו תכשר כזו. במעשה הפדיון הרי הדעת נתונה לבהמת הקרבן; הפודה מתייחס לייעוד הקרבן ולקדושתו, והוא מעביר את ההקדשה המוסרית של הקרבן לבהמה אחרת שטרם הוקדשה. תודעת המשמעות המוסרית של הקרבן - והקדושה הנובעת הימנה - איננה נפגמת על - ידי כך; היפוכו של דבר: היא היא המניע והנושא של הפעולה. ואילו במעשה התמורה הרי הדעת נתונה לבהמת החולין; תודעת המשמעות המוסרית של הקרבן היא טפלה, ועצם מאמרו אף סותר אותה. אין הוא מעביר את קדושת הקרבן לבהמת החולין, אלא הוא מעמיד את החולין במקום הקודש. דבר זה ניתן טעם לאיסור תמורה.

על - פי זה מובן, שאי לוקים על תמורה אלא בקרבנות בהמה, ולא בעופות ובמנחות, שכן רק קרבן בהמה מייצג את כל אישיות המתכפר - על כל היקף הווייתו ורצונו המוסריים; ואילו עופות ומנחות מייצגים רק בחינות חלקיות של האישיות. כמו כן מובן, שכל המושג של תמורה והאיסור של תמורה נאמרו רק בקודשי מזבח ולא בקודשי בדק הבית, שכן רק קודשי מזבח הם נושאים סמליים של רעיון הקידוש המוסרי; ואילו קודשי בדק הבית הוקדשו למטרות המקדש רק כחפצים בעלי ערך, וכל חפץ בעל ערך ישמש לאותה תכלית - וזה יכשר כזה, והנותן את האחד במקום השני איננו פוגע במאומה ברעיון המקדש. משום כך גם נוסח הפדיון איננו חשוב בקודשי בדק הבית, וגם "זו (חולין) תחת זו (הקדש)" הוא נוסח של פדיון על - פי הדין. ראה תוספות לבבא מציעא נה ע"א ד"ה פרה.

אולם אין התורה מסתפקת בכך, שהיא אוסרת את מעשה התמורה; אין היא קובעת רק את הדין, שההמרה האמורה בטלה ומבוטלת ובהמת הקרבן בקדושתה עומדת, אלא היא מחזירה על כנו את האופי המוסרי של הקרבן, שנפגע על - ידי חטא התמורה. לשם כך היא מגבירה את כוח הקדושה של בהמת הקרבן, שנפגעה אך מוסיפה להתקיים; ובמקום שבהמת הקרבן תעבור למצב החולין של בהמת התמורה, היא תרים את בהמת התמורה למעלתה, והיא תעביר אליה את כל האופי והייעוד של הקרבן, שניתנו לה בשעת הקדשתה. וכך במקום שההמרה תבטל את הקדושה, היא תכפיל אותה; כי ההקדשה המוסרית של בהמת הקרבן חוזרת ונשנית בבהמת התמורה.

מעשה התמורה של המתכפר הופך אפוא למעשה של הקדש, כדי להחזיר את הקודש על כנו; אולם החזרה זו יכולה להתקיים רק אם האישיות המבוטאת בבהמת הקרבן מיוצגת במלואה במתכפר הממיר; נמצא אפוא, שגם בהמת התמורה יכולה להיות מעתה בהמת קרבן שלו; הווה אומר: רק אם הקרבן הראשון הוא שלו בלבד, ונמצא שהוא קרבן יחיד. כנגד זה, אותה פעולה של החזרת הקודש על כנו איננה מתקיימת בקרבנות שותפין ובקרבנות ציבור.